

Мистецтво: місія Кассандри. «Не дивіться вгору» – фільм-застереження напередодні 2022 року

Ольга Ямборко

У 2021 році побачила світ стрічка американського режисера, продюсера, сценариста та актора Адама Мак-Кея «Не дивіться вгору». Жанрво, принаймні, українська вікіпедія називає її кінокомедією, фільмом-катастрофою, сатирою, науково-фантастичним фільмом, драматичним фільмом, чорним гумором і апокаліптичним фільмом. Такий набір жанрових епітетів характеризує її сприйняття глядачем і резонанс у нашому суспільстві. Фільм, знятий як застереження у 2020 році, що вийшов у світовий прокат у грудні 2021 року, несподівано став реальністю – безпосередньо для українців і світової геополітики вже у лютому 2022 року. Мистецтво у будь-яких його проявах – від низьких до високих жанрів – є трансцендентним посередником між нами і часом, де поміж іншим має здатність бути Кассандрою – провісником соціальних зрушень, катаклізмів тощо. Випадок з фільмом «Не дивіться вгору» – явище саме такого порядку.

За сюжетом, двоє американських вчених-астрономів Кейт Діб'яскі й Рендалл Мінді з'ясовують, що до Землі летить комета, яка знищить її за шість місяців. Вони намагаються попередити Білий дім, НАСА, суспільство про загрозу. Для цього вирушають на зустріч з президенткою, беруть участь у телевізійних ток-шоу. Проте їхні застереження ніде не сприймають серйозно: президентка та її адміністрація переймаються політичними скандалами і майбутніми виборами, виступ науковців на ранковому телешоу ведучі перетворюють на фарс, і він губиться на тлі новини про розлучення зірок шоу-бізу. Абсурдність ситуації довершує директорка НАСА – анестезіолог за фахом, а тому дилетантка у сфері космосу, – у своїй публічній заяві вона стверджує про відсутність небезпеки з боку комети. Кейт Діб'яскі з властивим їй віку молодим максималізмом не сприймає такого стану справ та відчайдушно, але безнадійно намагається цьому протистояти, натомість Рендалл Мінді пристосовується у системі – в адміністрації президентки його призначають національним радником з науки, а його багаторічний шлюб піддає роман з відомою телеведучою.

Тим часом, обставини змушують президентку звернути увагу на проблему зіткнення комети із Землею, і ця тема

стає лейтмотивом її передвиборчої кампанії – під оплески натовпу вона оголошує про місію космічних апаратів з ядерною зброєю, що повинні змінити траєкторію польоту комети. Але у цей план втручається бізнес-доцільність в особі технологічного мільярдера і спонсора президентки Пітера Ішервелла. Його цікавлять рідкісноземельні метали комети вартістю у трильйони доларів, тож він намагається на тому, щоб за допомогою експериментальної технології подрібнити комету та спрямувати її уламки у Тихий океан, аби потім потай дістати їх та використати у розробках його компанії.

Астрономи Кейт Діб'яскі й Рендалл Мінді знову об'єднуються з метою протидіяти безглузду задуму адміністрації президентки та магната, тим паче, що часу на роздуми залишається дедалі менше: комету уже видно з Землі неозброєним оком. Вони організовують кампанію протесту під назвою «Просто подивіться вгору!», залучаючи політиків і співаків. На противагу їм, адміністрація президентки розганяє кампанію «Не дивіться вгору!» на підтримку свого плану. Як наслідок, суспільство розділяється.

Насамкінець, план влади зазнає невдачі. Поки людство невблаганно наближається до катастрофи, можновладці евакуйовуються в таємно збудованому космічному кораблі на 2000 місць. За певний час пасажери корабля опиняються на іншій планеті з райським первісним пейзажем, однак далекі від розуміння ситуації і непристосовані до реальності, у яку потрапили, – так, через безтурботність колишню президентку з'їдає тубільний птах. Апокаліпсис нічому не вчить і «останню людину», яка вижила на Землі: він знімає розповідь про свій порятунок на смартфон з проханням до глядачів «лайкнути та підписатися».

«Не дивіться вгору» викликав різну реакцію – стриману оцінку кінокритиків на тлі здебільшого схвальних відгуків глядацької аудиторії, у т. ч. в Україні. «Нарешті знято фільм про наш "колективний тупик"... і комета, немов вирок, куди рухається людство... вирок всій цій "вітрині", у якій ми живемо. [...] Для мене, найкращий в очікуванні чесності від кіно, фільм цього року...» – прокоментувала

свої враження від «Не дивіться вгору» українська акторка Ірма Вітовська¹.

Відразу після прем'єри, за поданням самого режисера², альянзи фільму були переважно одноставно прочитані: у ситуації апокаліптичного сценарію для планети глядачі розглядали проблему глобального потепління на Землі, а в образі президентки США – сатиру на Дональда Трампа. Водночас, коли «Не дивіться вгору» щойно вперше вийшов на широкий екран 7 грудня в нью-йоркському Лінкольн-центрі, розвиваючи у сатиричній формі тему «космічного» апокаліпсису, земний сценарій рукотворного апокаліпсису уже перебував на стадії спускового механізму: до повномасштабного вторгнення росії в Україну залишалось 78 днів. Розв'язання у Європі війни, якої вона не знала з часів Другої світової, багатьом обивателям та політикам здавалось такою ж фантастикою, як зіткнення з кометою у побаченому напередодні нового року фільмі Адама Мак-Кей. Незабаром стане очевидним, що «Не дивіться вгору» – синопсис майбутніх подій із влучно спрогнозованими симптомами поведінки сучасного соціуму, характеристиками ключових типажів. Це у своїй статті в «Українській правді» із промовистою назвою «Не дивіться вгору. Як українців (не) попереджали про російське вторгнення» до річниці вторгнення панорамно розглянув Рустем Халілов³.

Тож у випадку з «Не дивіться вгору» спрацював «ефект Кассандри». У давньогрецькій міфології ця донька троянського царя Пріама вважалася провісницею нещастя – пророчицею, якій ніхто не вірив, коли вона передбачила загибель Трої. Власне, так і сталося з фільмом Адама Мак-Кей, що випередив будь-які найсміливіші очікування суспільства.

Кіномова фільму «Не дивіться вгору» є органічною для своїх місця і часу. «Фільм, знятий акурат так, як коли б у нас лишалось оті 6 місяців і 14 днів, щоб урятувати Землю, і треба було натискати на всі найочевидніші, найбільш "лобові" стереотипи, щоб до кожного дійшло. (Особисто я цілий фільм просміялась і проплакала напередміну...)», – написала у своєму відгуку Оксана Забужко⁴. Фільм справді візуалізований «під лихоманку»: його камера нагадує метушливо-гарячкові дії героїв і викликає рефлексію на фізіологічному рівні: оку важко зосередитись, адже зображення нефіксоване, хаотичне і мобільне, у ньому нема основного та другорядного – усе тут змішане (передній, другий і третій плани), однаково яскраве. Оператор «Не дивіться вгору» Лінус Сандгрєн знаний схильністю до експеримен-

Меріл Стріп у фільмі «Не дивіться вгору». Режисер Адам Мак-Кей. США, 2021.

тів з цифровими носіями і плівкою. Не стала винятком і ця його робота, в якій були застосовані плівка 35 мм та 16 мм, іноді в аноморфному та сферичному форматах, а також цифрові мовні камери для зйомки сцен на телестудії⁵. На отриману таким чином візуальну какофонію у фільмі накладається ще й звукова.

Драматургія фарсу «Не дивіться вгору» створена з розумінням законів жанру і знанням залаштунків політичного життя у США, роботи тамтешніх ЗМІ. Режисер та сценарист фільму Адам Мак-Кей і співавтор сценарію Девід Сірта – не початківці. В режисерському доробку Адама Мак-Кей були «Гра на пониження» (2015), де йшлося про біржові махінації, що породили іпотечну кризу в США та призвели до світової кризи 2008 року, і «Влада» (2018) – кінопортрет віцепрезидента Діка Чейні часів президентської каденції Джорджа Буша-молодшого, який уособлював ідею унітарної виконавчої теорії конституційного права США на практиці. Обидва фільми зняті у формі драмедії. Поєднуючи драму з комедійними фразеологізмами, Адам Мак-Кей хірургічно відкрив реальні глибинні зв'язки та тенденції у своїх сюжетах, підсилив тим драму, аж ніяк не знецінюючи її.

Девід Сірта – американський журналіст, ведучий авторської колонки у The Guardian, політичний оглядач на телебаченні та радіо, учасник штабів американських політиків у передвиборних кампаніях до сенату та на пост президента, сценарист і кінопродюсер – надихнув Адама Мак-Кей на ідею створення «Не дивіться вгору». Співавтори захопилися сюжетом, у якому б засобом чорного гумору була висвітлена тема екзистенційної загрози зміни клімату. На переконання Адама Мак-Кей, суспільство через ЗМІ її заговорює та навіть заперечує, і це все «жахливо,

¹ Наталія Гулій. Чому «Не дивіться вгору» так «заходить» українцям: відгуки мережі. 29 грудня 2021. https://kino.24tv.ua/chomu-ne-divisya-vgoru-tak-zahodit-ukrayintsyam-vidguki-merezhi_n1830538

² Don't Look Up. https://en.wikipedia.org/wiki/Don%27t_Look_Up

³ Рустем Халілов. Не дивіться вгору. Як українців (не) попереджали про російське вторгнення. 20 лютого 2023. <https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/24feb/>

⁴ Наталія Гулій. Чому «Не дивіться вгору» так «заходить» українцям...

⁵ Див.: Грейдинг фільму «Не дивіться вгору» виконали в DaVinci Resolve Studio. <https://www.blackmagicdesign.com/ua/media/release/20220217-01>

Леонардо Ді Капріо у фільмі «Не дивіться вгору».

але водночас абсурдно смішно»⁶. «Це ніби комета прямує до Землі та збирається знищити нас усіх, але нікого це не хвилює», – зауважив Девід Сірота, і його репліка лягла в основу фільму⁷. Свій досвід автори спрямували на зображення стереотипів – чинників катастрофи, виразниками яких є суспільство, політики та ЗМІ. Серед них персоналізовані акценти зроблені на особі президента США як очільника світової наддержави, Пітері Ішервеллі – збірному образі сучасних власників технологічних бізнес-імперій – та науковця як втіленні голосу рацію, що потопав в «театрі абсурду» сучасності.

Виклична у своїх манерах – квазіділовому стилі одягу, вульгарній мові і не менш фривольному підході до управління справами, – президентка США у виконанні Меріл Стріп є узагальненням сучасних топполітиків – шоуменів за покликанням, що випромінюють ейфорію від отриманих можливостей і всесдозволеності. Їхнє оточення рясніє явними дилетантами з амбіціями, формуючи відповідний стиль управління державою. Віцепрезидентом у фільмі є син самої глави держави, а директорка Національного космічного агентства має диплом анестезіолога та належить до числа особистих спонсорів президентки. Цим не здивуєш нині українців, наша реальність сповнена ще більшого абсурду з огляду на призначення директором Державного кіноархіву кінолога або дипломатичним представником України вищого рангу в іноземній державі – сексологині. Надто зрозумілою українцям є і персона магната – основного спонсора президентки Джені Орлін (Меріл Стріп): реальна влада належить йому, і його рішення глава наддержави беззастережно виконує, що в результаті не залишає шансу землянам...

⁶ Don't Look Up' Cast Breaks Down Their New Netflix Comedy | Around the Table | Entertainment Weekly. Entertainment Weekly. December 16, 2021. Archived from the original on January 13, 2022. Retrieved January 22, 2022 – via YouTube.

⁷ Adam McKay Reveals How He Wrote 'Don't Look Up' | Around the Table | Entertainment Weekly. Entertainment Weekly. December 16, 2021. Archived from the original on January 12, 2022. Retrieved January 22, 2022 – via YouTube.

«Не дивіться вгору» є продуктом своєї доби, коли дуже складно привернути увагу глядача, розбещеного гостросюжетним кінематографом. Серіальний формат кіно тут перебирає ініціативу як захопливе інтелектуальне задзеркалля, сфера майстерних маніпуляцій, куди глядач потрапляє без зайвих зусиль – вдома, з дивану. Власне, «Не дивіться вгору» і створений на такій платформі – Netflix – та суголосно її креативно-ідеологічній філософії, започаткований надпопулярним політико-драматичним серіалом «Картковий будинок» (2013). Відповідно, «больовий» поріг сучасного глядача є випробуванням і дуже високим, тож зовсім не дивує вибір стилістики Адамом Мак-Кеем для його фільму. Відразу після прем'єри оглядачі порівняли «Не дивіться вгору» з еталоном свого жанру – чорною комедією «Доктор Стрейнджлав, або Як я перестав хвилюватись і полюбив атомну бомбу» (1964), а Адама Мак-Кея – з її режисером Стенлі Кубриком⁸. Проте, якщо Кубрик показав початок апокаліпсису – розпал ядерної війни, Мак-Кей зазирнув далі: змоделивав ситуацію після апокаліпсису, констатуючи, що людину вона нічому не навчить, позаяк реальність не може конкурувати з віртуальною віртуального світу.

Чимало українців зустріли Новий 2022 рік під акомпанемент голлівудської топновинки – фільму «Не дивіться вгору», не усвідомлюючи, що самі уже стали героями такого ж сценарію. Минув рік. Через війну росії проти України, ядерні погрози росіян, кліматичні загрози, технологічний розвиток і біологічні небезпеки Годинник Судного дня переведено на 10 секунд вперед, залишаючи умовних півтори хвилини людству до Апокаліпсису (23:58:30). Україна нині переживає свій апокаліптичний стан: знекровлена, з тисячами цивільних жертв і загинувших воїнів, зруйнованими вщерть містами і селами, щодня остерігаючись масованих обстрілів по всій території. Паралельно існує постапокаліптична дійсність, у якій студія «Магарич» «візуалізує мрію українців», вдаючись проти «руського духу» комедією-караоке «Похорони Путіна» за участі Олексія Арестовича⁹. «Гроші, лайки і репости» телеканал «1+1» залишає потенційним глядачам¹⁰, оголосивши від імені ГО «Спілка підприємців теле- та кіноіндустрії» благодійний збір коштів на цю кінокомедію. Шоу триває...

⁸ Don't Look Up (2021) Meryl Streep and Leonardo DiCaprio interview/. <https://www.youtube.com/watch?v=SRvSg5AzpOo>

⁹ Внесений до бази даних Центру «Миротворець» за «Здійснення громадських інформаційних диверсій на користь російських загарбників. Участь у актах гуманітарної агресії проти України. Свідому участь у заходах, що підризують обороноздатність України шляхом деморалізації збройних сил України. Дискредитацію Державних органів влади та управління». <https://web.archive.org/web/20220418121847/https://myrotvorets.center/criminal/arrestovich-aleksej-nikolaevich/>

¹⁰ СВЯТО НАБЛИЖАЄТЬСЯ! Прем'єра тизеру комедії-караоке «ПОХОРОНИ ПУТИНА». 6.01.2023. <https://www.youtube.com/watch?v=fdWGEJUK7mY>